

SLOVENSKO V PREVRATOVÝCH PLÁNOCH ČS. MNO V LONDÝNE (1941 – 1943)

JOZEF BYSTRICKÝ

BYSTRICKÝ, J.: Slovakia in the Revolutionary Plans of Czechoslovak Ministry of Defence (MOD) in London (1941—1943). *Vojenská história*, I, 1, 1997, pp 64—85, Bratislava.

The author solves the question of the development of Czechoslovak MOD authorities' opinions in London during the years 1941—1943, on the place and task of Slovakia, which should play in the revolutionary action in the domestic area („domestic revolution“, „uprising“) in the final stage of the war. In these connections, the author characterizes also images of Czechoslovak MOD related to tasks which Slovak Army should realize (as a part of the Czechoslovak armed forces) not only during the fall of the governmental regime, but also during ensuring the power taking by Czechoslovak authorities and also during boundary protection with Hungary. The author shows on the gradual importance of the process of Slovakia in the plans creation of the revolutionary action, which was conditioned by the development of the situation on the fronts of the World War II. and development of the Slovak anti-fascist resistance. Because of the interest shift of the Czechoslovak MOD, Slovakia should be as a first territory of active antifascist armed performance of the domestic insurgent forces.

Military History. Slovakia. Slovakia in the Revolutionary Plans of Czechoslovak MOD in the years 1941—1943.

Miesto a úloha Slovenska v plánoch čs. MNO v Londýne na záverečné obdobie vojny, resp. na prevratovú akciu („domácu revolúciu“, „povstanie“) na domácom území, boli v minulosti sledované predovšetkým vo vzťahu k Slovenskému národnému povstaniu. Ale ani to nie vždy s úsilím objektívne zhodnotiť činnosť čs. vojenskej správy vo Veľkej Británii v súvislosti s vojenskými prípravami povstania, zabezpečením vonkajšej pomoci pre povstalecké sily atď. Takmer nijaká pozornosť sa nevenovala charakteru a rozsahu prác, ktoré čs. vojenské orgány v Londýne realizovali do nadviazania spojenia s ilegálnym Vojenským ústredím. A ak sa aj prevratové plány čs. MNO v publikovaných prácach komentovali, tak v konkrétnejšej podobe iba vo vzťahu k českým krajinám. Lenže Slovensko v nich malo svoje miesto, a niektoré základné východiská, hoci sa vplyvom vývinu situácie na Slovensku a frontoch druhej svetovej vojny v období príprav SNP a počas jeho priebehu viac alebo menej korigovali, ovplyvňovali postoje čs. MNO k povstaniu.

Prvé systematické práce nad projektmi prevratovej akcie na domácom území súviseli s činnosťou Študijnej skupiny MNO, ktorá vznikla v júni 1941. Tá už 5. augusta 1941 predložila štátnemu tajomníkovi pri MNO gen. R. Viestovi návrh pod názvom Príprava prevratovej akcie v čs. republike.¹⁾ Spracovatelia návrhu sa opierali o predpoklad, že hlavný odbojový front je na domácom území, front „vnútorný“, a preto všetko treba „klásť na rozhodujúci činitele doma, kteří v dané chvíli môžu celý převrat organizovať a kteří jej tiež provedou.“²⁾ Úloha zahraničnej časti odboja mala spočívať v tom, že dodá potrebné smernice a zabezpečí vojenskú pomoc (osoby a vojenský materiál). Čas uskutočnenia prevratu mal závisieť od okolností poslednej fázy vojny, od toho, či Československo bude priestorom vojnovnej činnosti, alebo sa bude nachádzať na okraji, alebo mimo takéhoto priestoru. Za výhodnejší sa pokladal druhý variant, t. j. ako „štát okra-

¹VHA Praha, MNO Londýn, ŠVBM — Študijná skupina, I/1, č. j. 20014, 1941.

²Tamže.

gový“. V tomto prípade by sa mohlo počítať s krátkodobým prechodom nemeckých vojsk a s bezprostrednou pomocou susedného štátu. To by však neprichádzalo do úvahy vtedy, keby protinemecké akcie vypukli vo všetkých štátoch Európy, alebo ak by Nemecko porazili armády „západu a Ruska“, teda prevrat by sa uskutočnil „za nepriamej pomoci vojenských síl spojencov“. Z hľadiska priestorovej postupnosti návrh kalkuloval s tým, že prevrat by najskôr prebehol na území Čiech a Moravy a potom na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. To sa okrem iného prejavilo aj v tom, že českým krajinám sa venovala prvoradá pozornosť a organizácia prevratovej akcie bola v základných aspektoch konkrétnejšie rozpracovaná práve pre túto časť republiky.

Návrh Študijnej skupiny z 5. augusta 1941 predpokladal, že zahraničné vedenie odboja vymenuje ústredný vojensko-politický orgán v Prahe, ktorému mali byť podriadené zemské vojenské veliteľstvá. Tým mali podliehať novovymenovaní inšpektori vládneho vojska a okresní veliteľia. Po začatí prevratovej akcie mali byť okamžite obsadené a zabezpečené letiská, mala sa uskutočniť mobilizácia piatich ročníkov bývalých vojakov do posádok vládneho vojska, ktoré potom malo obsadiť Nemeckom zabrané územie českých krajín.

Aj pokiaľ išlo o Slovensko, spracovatelia návrhu ráтали s tým, že vojensko-politický aparát bude vymenovaný z Londýna, tak isto noví veliteľia slovenskej armády, ktorá „sama si udělá pořádek, hlavně ve vztahu k jižní hranici“.³⁾ Pri realizácii prevratu na území Slovenska návrh kalkuloval s „vnútornou“ podporou, a to jednotiek vojsk utvorených zo záložníkov z Čiech a Moravy, ako aj s pomocou zo zahraničia, ktorú mala reprezentovať letecká a materiálna podpora. Študijná skupina predpokladala, že slovenská armáda bude mať určité zásoby výzbroje a výstroja nielen pre svoje vlastné jednotky, ale že v dôsledku ľudských strát na fronte bude schopná vyzbrojiť a vystrojiť aj veľké percento záložníkov z českých krajín, najmä tých, ktorí pred Mníchovom slúžili na západnom a južnom Slovensku.

Pri prevrate tak na Slovensku, ako aj v českých krajinách sa mal pevne uchopiť štátny aparát na pomníchovskom území, znemožniť „rôznym živlom“ využiť revolučný chaos, zabezpečiť štátny a verejný majetok a nerušený chod všetkých zložiek s vplyvom na zásobovanie a udržanie normálneho chodu života. Pri akciách počas prvých dní prevratu mal mať rozhodujúcu úlohu domáci odbojový front, ktorý podľa predstáv Študijnej skupiny malo tvoriť veliteľstvo v Martine, členovia domáceho odboja v miestach svojho zamestnania, príslušníci žandárstva, polície, finančnej stráže a slovenskej armády, ako aj čs. jednotky z „východu a Ruska“. Opatrenia, ktoré sa mali počas prevratu na Slovensku realizovať, boli rozvrhnuté do dvoch fáz: 1. opatrenia, ktoré uskutoční slovenský národ sám; 2. zásah jednotiek z českých krajín. Prvá fáza, t. j. opatrenia, ktoré uskutoční slovenský národ sám, mala obsahovať: a) uskutočnenie štátneho prevratu; b) zabezpečenie hraníc.

Štátny prevrat mal obsiahnuť územie Slovenska z obdobia pred Viedenskou arbitrážou. Hranice mala zabezpečiť slovenská armáda doplnená o záložníkov a riadená novovymenovaným velením. Túto úlohu mala splniť v čo najkratšom čase, závislom od nastolenia pokoja na Slovensku, od rýchlosti povolania záložníkov a sformovania nových jednotiek. Študijná skupina kalkulovala s tým, že na Slovensku bude dobre vyzbrojená armáda v sile asi 30 000 mužov, zostane dostatok zbraní po nemeckej armáde a rovnako tu bude dostatočné letectvo. Z toho vyvodila záver, že všetky zbrane a letectvo získané vo Veľkej Británii treba presunúť do českých krajín a až potom, podľa situácie, by

³Tamže.

mohli byť použité na Slovensku. Na druhej strane sa už tu objavila myšlienka zásahu slovenských jednotiek za určitých, zatiaľ nedefinovaných možností na Morave alebo aj Podkarpatskej Rusi.

V druhej fáze prevratovej akcie na Slovensku návrh Študijnej skupiny predpokladal prísun armády z českých krajín „k zásahom proti Maďarsku“.

V porovnaní s rozpracovaním prevratovej akcie v českých krajinách Slovensko bolo vnímané vo výrazne všeobecnejšej polohe, najmä pokiaľ išlo o organizáciu a úlohy zložiek domáceho odboja. To zrejme ovplyvnila skutočnosť, že o odboji na Slovensku Študijná skupina nemala k dispozícii vierohodné informácie a v najbližšej perspektíve sa nepočítalo s jeho podstatnejším rozvojom. Nie nevýznamnú úlohu tu pravdepodobne zohrávali i pesimistické hodnotenia odhodlania a schopností demokratických síl Slovenska aktívne sa zapojiť do protifašistického zápasu. Napríklad prezident Beneš na začiatku druhej polovice júla 1941 v rozhovore o slovenskej emigrácii s členom dočasnej vlády J. Lichnerom konštatoval: „...dopracovali jste to tak daleko, že Slováci — a na Slovensku jste měli takové průkopníky slovanské myšlenky — ti nejdřív vrazili nám Čechům nůž do zad, pak šli do války proti Polákům, pak se spojili s kralovrahy Chorváty proti Srbům a dnes jdou do války proti Rusům. To je hrůza.“ V rozhovore so Smutným k tomu dodal: „Tohle musíme Slovákům pořád připomínat... To už nejde, abychom je piplali a oni nám zase vyvedli takové svinstvo. Vždyť je to hrozné, kam ten národ přišel... Uvažte, co nám přinesli Slováci tentokrát do tohoto odboje? Vůbec nic.“⁴⁾

Návrh Študijnej skupiny sa stal predmetom porady, ktorá sa konala 18. septembra 1941. Minister národnej obrany gen. S. Ingr na nej naznačil, že „o prvom období, t. j. o provedení státního převratu a jeho vedení v prvých dnech není nutno detailně uvažovati a ze zahraničí bude možné poskytovat jen výpomoc osobní a materiální. Teprve další přípravy s hlediska utvoření jakési provisorní armády, která by provedla zajištění celého státního území jak předmníchovského, tak i po případě zvětšeného o požadavky mírové konference, nutno připravit zde úplně.“⁵⁾ Pravda, to neznamenal, že by sa práca na príprave prevratu mala prerušiť.

Ešte do konca roka 1941 spracovala Študijná skupina nový návrh — „Prípravy pre domácu revolúciu a organizáciu vojenských síl“.⁶⁾ Problematika Slovenska v ňom bola precíznejšie spracovaná než v predchádzajúcom návrhu. Z hľadiska všeobecných zásad a vzhľadom na predpokladanú časovú realizáciu opatrení, počnúc existujúcim stavom až do úplného oslobodenia a vojenského ovládnutia pôvodného, prípadne rozšíreného územia republiky, sa v ňom vytyčovali tri základné etapy.

Prvou z nich mala byť revolúcia uskutočnená domácimi silami, za pomoci zahraničia. Táto etapa mala vyvrcholiť úplným ovládnutím územia obývaného Čechmi, Slováckmi a Podkarpatskými Rusínmi (zhruba územie pomníchovskej republiky, územie Slovenska — na rozdiel od predchádzajúceho návrhu — po Viedenskej arbitráži a celej Podkarpatskej Rusi).

Za druhú etapu sa považovalo obdobie mobilizácie osôb, organizovania vojenských jednotiek a vojenského obsadzovania celého územia republiky, t. j. územia obývaného Nemcami a obsadeného Maďarskom, zväčšeného o územie, ktoré sa malo požadovať na strategické zlepšenie hraníc z hľadiska obrany štátu.

Obsahom tretej etapy mala byť ďalšia organizácia vojenských jednotiek na prechodné

⁴OTÁHALOVÁ, L.—ČERVINKOVÁ, M.: Dokumenty z historie československé politiky 1939—1943, zv. 1. Praha, Academia 1966, s. 250—251.

⁵Historie a vojenství, č. 3, 1956, s. 312.

⁶VHA Praha, MNO Londýn, ŠVBM — Študijná skupina, 4/1.

obdobie. Jej účel spočíval v upevnení štátnej autority v jazykovo zmiešaných oblastiach, v organizovaní vojenských jednotiek, ktoré by sa zúčastnili na „preventívnej alebo represívnej okupácii časti Nemecka alebo Maďarska“ a vo vybudovaní základov mierovej organizácie armády.

V ďalšej časti návrhu sa jeho tvorcovia podrobne vyjadrovali k „domácej revolúcii“, k obsadeniu a zabezpečeniu hraníc českých krajín, k množstvu výzbroje, ktorú by bolo treba dopraviť zo zahraničia, k časovému plánu prepravy príslušníkov čs. zahraničného vojska (z Veľkej Británie) na domáce územie a k počtom na to potrebných lietadiel.

Pokiaľ ide o Slovensko, Študijná skupina upozorňovala, že tu bude podstatne iná situácia než na území Protektorátu. Odlišnosť mala vyplývať z toho, že „vcelku má slovenský štát svoji hlavu štátu, vládu a vyzbrojenou armádu s určitými válečnými zručnosťami. Dále jsou tu dobře organisované a vyzbrojené Hlinkovy gardy a organizace Pracovní služby na vojenských základech. Slovenský národ je vcelku rozdělen na dvě vrstvy. Jedna, která je oddána současnému režimu. Je to přirozené, neboť s tímto režimem dosáhla význačných míst. Druhá vrstva, větší to část národa, je nesena a usměrňována k spolupráci s Němci. Dá se předpokládati, že tato větší část národa nepodlehla úplně propagandě a že uvítá znovuvytvoření ČSR. Nutno však též počítati s tím, že déle trvající válka zanechá opačné stopy ve smýšlení obyvatelstva, než v tzv. Protektorátě... U značné části slovenského národa... dá se předpokládati určitá letargie a spíše sklon k přizpůsobení se stávající situaci.“⁷⁾ Podľa spracovateľov návrhu bolo teda treba počítať aj s tým, že obyvateľstvo Slovenska by nemuselo mať záujem aktívne zasiahnuť do pripravovanej prevratovej akcie.

Pri posudzovaní situácie na Slovensku nebola vylúčená ani možnosť, že môžu preuknúť boje „medzi Čechmi a časťou Slovákov“, ale ani variant, že na Slovensku bude také „česko—slovenské ovzdušie“, ktoré umožní časti slovenskej armády zasiahnuť v prospech českých krajín. Návrh „Prípravy pre domácu revolúciu a organizáciu vojenských síl“ počítal s možnosťou vystúpenia slovenskej armády v prevratovej akcii oveľa výraznejšie než návrh z augusta 1941. Študijná skupina v ňom poukazovala na skutočnosť, že slovenská armáda bola organizovaná za pomoci Nemcov a zúčastnila sa vojnového ťaženia po ich boku, že výcvik záložníkov sa nezastavil pri ročníku 1937 ako v Protektoráte, ale pokračoval ďalej. Na Slovensku preto mal byť dostatok vojensky pripravených osôb, ktoré by sa dali využiť na realizáciu zámerov čs. vojenskej správy. MNO však nedisponovalo dostatkom objektívnych informácií o slovenskej armáde. Preto spracovatelia dokumentu navrhovali, aby sa vychádzalo zo stavu, v akom bude armáda v čase prevratu. Prvoradou úlohou podľa nich bolo podriadiť slovenskú armádu „spoločnému veleniu československému“.⁸⁾ Predstava, akým spôsobom to dosiahnuť spočívala v tom, že čs. minister národnej obrany vydá rozkaz, ktorým prevezme velenie nad slovenským vojskom. Od toho okamihu sa slovenské vojsko malo stať súčasťou čs. armády a podliehať všetkým ustanoveniam a predpisom platným v tejto armáde. V prílohe návrhu sa okrem iného špecifikovalo, čo sa má chápať pod pojmom „slovenské vojsko“ a definovala sa jeho úloha: „...slovenským vojskom rozumiť se ty vojenské osoby, které v době vyhlášení mobilizace v ČSR konaly, nebo měly konati činnou službu vojenskou v tzv. slovenské armádě..., slovenské vojsko odzbrojí a internuje všechny nepřátelské vojenské jednotky v zemi slovenské a dovolí průchod jen těm vojenským jednotkám, které při vstupu na československou půdu složí

⁷Tamže.

⁸Tamže.

⁹Tamže.

zbraně, anebo jsouce nezbrojeny o zmíněný průchod požádají...“⁹⁾

Ďalším opatrením čs. ministra národnej obrany malo byť vydanie rozkazu na utvorenie veliteľstva čs. armády na slovenskom území.

Obsahom tretieho opatrenia malo byť rozšírenie platnosti dekrétu prezidenta republiky o vyhlásení čiastočnej mobilizácie na územie Slovenska.

Vychádzajúc zo záveru o nevyhnutnosti rešpektovať stav slovenskej armády v čase prevratu mala sa za základ organizácie armády vziať organizácia a početné stavy slovenskej armády existujúce v okamihu, keď velenie prevezme čs. minister národnej obrany. Počet povolávaných záložníkov v rámci mobilizácie sa mal riadiť reálnym stavom a potrebami vyplývajúcimi z úloh, ktoré mala armáda plniť. Ďalšími limitujúcimi faktormi mali byť dispozičné množstvá výzbroje a výstroja a možnosti zásobovania. Ak by slovenská armáda odmietla poslušnosť, t. j. nepodriadila sa veleniu čs. ministra národnej obrany a v pravom zmysle slova by sa rozišla domov, malo sa postupovať rovnakým spôsobom.

Keby sa ani potom nerešpektovali rozkazy a nariadenia čs. ministra národnej obrany, mal sa realizovať iný variant: najskôr zabezpečiť české krajiny a tu sformovanú armádu použiť na zásah na Slovensku.

Aby zahraničný odboj mohol úspešne podchytiť slovenskú armádu a podriadiť ju ministromi národnej obrany (čs. veleniu), mali sa na Slovensko vyslať politické orgány (členovia vlády v Londýne), veliteľia a styční dôstojníci pre väčšie mestá a parašutisti, alebo menšie výsadky pre veliteľstvo v Žiline.

Veliteľstvo armády dislokované v Žiline malo byť zložené z veliteľa armády, náčelníka štábu a pridelených dôstojníkov, ktorí mali prísť z Veľkej Británie, rovnako ako 2 až 3 dôstojníci (vo funkciách styčných orgánov) pre Banskú Bystricu, Bratislavu, Humenné, Krupinu, Liptovský Mikuláš, Myjavu, Nítru, Nové Mesto nad Váhom, Piešťany, Kežmarok, Poprad, Prešov, Ružomberok, Spišskú Novú Ves, Trenčín, Trnavu, Vrútky, Zvolen a Žilinu. Okrem presunu veliteľských kádrov z Veľkej Británie, parašutistov alebo leteckých výsadkov pre veliteľstvo v Žiline sa v návrhu rátalo aj s možnosťou použitia čs. vojenských jednotiek sformovaných na území Sovietskeho zväzu a na Blízkom východe.

Prevrat sa mal uskutočniť len na na území Slovenska vymedzenom Viedenskou arbitrážou. Opierať sa mal o slovenskú armádu, ktorej by boli podriadené ďalšie zložky — žandárstvo, polícia a finančná stráž. Podchytiť sa však mali aj zložky „podzemní armády“, t. j. ilegálne odbojové skupiny. Ich spoločné vystúpenie malo odstrániť vládnu režim, zabezpečiť „psychologické podmienky pre znovuzelenie česko-slovenského štátu“, živlom sledujúcim iné tendencie než líniu čs. odboja zabrániť, aby využili revolučný chaos, zaistiť štátny, verejný a súkromný majetok, ako aj nerušený chod všetkých zložiek s vplyvom na zásobovanie obyvateľstva a normálny život. Počas prevratu mali byť obsadené všetky letiská a dôležité prístávacie plochy, vládne a verejné budovy, rozhlasové stanice, železničné stanice, dôležité továrne, mosty atď.

Okrem variantu prevratu riadeného čs. vládou, respektíve ministerstvom národnej obrany, uvažovala Študijná skupina i o ďalších, ktoré odvodzovala od možnosti, že Slovensko „po prohraných voľkách na níz bere účasť na strane Nemecka, provede samo revolúciu proti dnešnej vláde, stojící plně v německých službách“.¹⁰⁾ V prípade takejto spontánnej akcie bolo podľa spracovateľov návrhu potrebné politicky sa pripraviť na niekoľko možností:

¹⁰⁾Tamže.

a) Prevrat uskutočnia slovenskí vládni činitelia druhého sledu, t. j. tí, ktorí síce neúhlasia s politickou líniou slovenskej vlády, sú pre spojenie s Čechami a Moravou, ale pretože získali vysoké osobné pozície, budú si ich chcieť naďalej udržať. To by im zaručovala akási autonómia.

b) Akciu uskutočnia činitelia, ktorí sú stopercentne a bezvýhradne za obnovenie ČSR. (Táto tendencia sa podľa autorov dokumentu stala pravdepodobnejšou po vyhlásení vojny Spojeným štátom americkým.)

c) Prevrat sa uskutoční zdola, t. j. robotníckymi alebo roľníckymi vrstvami a môže mať silnú komunistickú tendenciu. (Pre túto tendenciu mal hrať rozhodujúcu úlohu vývoj na východnom fronte.)

Návrh Študijnej skupiny obsahoval aj všeobecnú smernicu pre obsadenie a zabezpečenie štátnych hraníc z obdobia pred Viedenskou arbitrážou, prípadne aj s určitými úpravami v ich v priebehu. Keby sily a prostriedky nachádzajúce sa na Slovensku nestačili na obsadenie a zabezpečenie hraníc, mali byť obsadené aspoň železničné trate Bratislava — Galanta — Šurany; Šurany — Levice; Lučenec — Filakovo — Plešivec; Košice — Slovenské Nové Mesto — Čop a priestor Košíc.

Spracovatelia návrhu predpokladali, že aj keby slovenská armáda zabezpečila hranice z obdobia pred Viedenskou arbitrážou, nebude stačiť na obsadenie územia ležiaceho v Maďarsku, ktoré by malo zlepšiť strategickú obranu Československa.¹¹⁾ Pre tento prípad počítali so zásahom vojenských jednotiek z českých krajín.

Návrh Študijnej skupiny „Prípravy pre domácu revolúciu a organizáciu vojenských síl“ sa prerokoval na porade u prezidenta E. Beneša, za účasti gen. S. Ingra, gen. R. Viesta, gen. A. Nižborského (Hasala), gen. K. Janouška, gen. B. Miroslava (Neumana) a plukovníkov F. Moravca a J. Vrzáčka. Na tejto porade (22. januára 1942) prezident E. Beneš zdôrazňoval nevyhnutnosť vypracovať program, ktorý by sa podľa vývoja udalostí mohol meniť a prispôbovať, pričom podstatné veci by zostávali v platnosti. Problematiku Slovenska priniesol do diskusie R. Viest, ktorý najprv konštatoval, že doposiaľ nebola rozpracovaná a potom uviedol eventuality, ktoré by prichádzali do úvahy: 1. prevrat na Slovensku uskutoční armáda spolu s obyvateľstvom; 2. prevrat uskutoční občianstvo, slovenská armáda sa rozutečie; 3. nastane akási občianska vojna.¹²⁾

Viest za najlepšiu a najvýhodnejšiu označil prvú možnosť. Prezident Beneš oponoval, že nepočíta s občianskou vojnou, pretože podľa jeho názoru na Slovensku bude mnoho indiferentných a „viníci, jakmile Německo praskne, všude utečou... Nechceme občianske války. Chceme, aby bývalí dôstojníci a vojáci ihneď nastoupili do činné služby. To samé je i s úředníky. Budeme potřebovat mnoho důstojníků, musí již zde býti udělán výběr. Zde budou skupiny důstojníků, určených domů, kteří sami povedou, a jimž doma budou případně podléhat i vyšší...“¹³⁾

Prezident Beneš a minister národnej obrany gen. S. Ingr sa v podstate zhodli na tom, že na Slovensko by mali byť najprv vyslaní len styční dôstojníci a úsilie by malo byť zamerané na jedno miesto (Žilina alebo Trenčín). Beneš svoju predstavu konkretizoval slo-

¹¹V súvislosti s úpravou hraníc sa uvažovalo napr. o prehlbení bratislavského predmestia (asi o 15 km), aby mohlo pojať až 3 vyššie jednotky. Na južnej hranici sa uvažovalo najmä o priestore Novohradských vrchov: „Připojení Novohradských hor, pohoří Matry, vrchů Bukových a Hegylla zbaví Slovensko definitivně úhrozy před maďarskou útočností. Taková trasa hranic: a) zajistí komunikační volnost v údolí Ipoly a volnost v manévrování silami v celé oblasti Slovenska; b) solidně zabezpečí nástupové prostory na jižním Slovensku; c) umožní daleké pozorování do vnitra Maďarska a hospodárné použití sil.“ VHA Praha, Hlavné veliteľstvo Londýn, kr. 39.

¹²VHA Praha, 20—1—4.

¹³Tamže.

vami: „Hned první den je nutné obsadit na Slovensku třeba jen jeden okres, vyvarovati se však obsazení Bratislavy. Kdyby byl vojenský separatismus, nebudeme Bratislavu dobývati, nýbrž ji obkroužíme.“ A dále dodal: „Se Slovenskem není třeba si lámat hlavu. První naší věcí bude obsadit jeden, nebo několik slovenských okresů, aby tak bylo před světem dokumentováno Československo. To druhé automaticky přijde, jakmile bude pořádek. Slováci budou v nesnázi. Nebudou moci sami zajistiti svoje hranice.“¹⁴⁾ Z toho možno usúdiť, že Beneš v tom čase ešte stále nepredpokladal možnosť výraznejšej akcie domáceho slovenského odboja, ale na rozdiel od Študijnej skupiny ani možnosť získať slovenskú armádu pre protifašistické vystúpenie. V podstate sa orientoval na zásah z českých krajín. Potvrďovali to aj úlohy, ktoré na záver stanovil — pripraviť do budúcej porady podklady k prípravám na prvé obdobie v českých krajinách (čo treba pripraviť, ako sa to bude realizovať a pod.). V tomto duchu potom Študijná skupina orientovala svoju činnosť. Už v máji 1942 mala k dispozícii návrh plánu prepravy a rozmiestnenia veliteľských kádrov, zbraní a výstroja zo zahraničia a študovala požiadavky vyplývajúce z tohto plánu pre čs. letectvo vo Veľkej Británii.¹⁵⁾

Do začiatku roka 1943 sa plány čs. vojenskej správy v podstate nezmenili. Svedčí o tom dokument spracovaný v januári 1943 — „Mezinárodní situace a úkol po osvobození s přihlédnutím k budování armády“.¹⁶⁾ Podľa tohto dokumentu bolo treba upraviť prípravu podľa jednotlivých období:

„1. Údobí pádu Německa a osvobození t. zv. Protektorátu, t. j. uchopení se moci národem doma a vojenské zajištění tohoto území;

2. Údobí obsazení, třeba i bojem, odtrženého území historických zemí v historických hranicích, při nejmenším v rámci vojenských hranic;

3. Údobí připojení Slovenska a Podkarpatské Rusi;

4. Údobí obsazení území, kterého je třeba pro zajištění a zlepšení strategických hranic republiky, případně obsazení německého a maďarského území čs. brannou mocí v rámci vojenské okupace Německa a Maďarska Spojenými národy;

5. Údobí definitivního zajištění republiky, t. j. budování definitivní čs. branné moci.

6. Kromě toho vojenské přípravné práce pro příměří a mírová jednání v rámci požadavků a potřeb obnovené republiky.“¹⁷⁾

Pri podrobnejšom charakterizovaní jednotlivých období sa v dokumente zdôrazňovalo, že už v prvom období treba ihneď po uchopení moci obsadiť aspoň malú časť slovenského územia (1 až 2 okresy) bezprostredne pri moravsko—slovenských hraniciach, aby tak bola od počiatku dokumentovaná česko-slovenská jednota a obnovenie ČSR. V súvislosti s tretím obdobím, začiatok ktorého mal závisieť od celkového priebehu vojnových udalostí, sa konštatovalo, že v ňom bude riešená otázka Slovenska a jeho včlenenia do rámca ČSR. Vo vzťahu k slovenskej armáde pri plnení úloh tohto obdobia sa malo uvažovať o nasledujúcich možnostiach: a) slovenská armáda sa spolu s obyvateľstvom prihlásia k ČSR; b) prevrat uskutoční len občianstvo, armáda sa rozíde; c) nastane akási občianska vojna; d) Slovensko obsadí niektorá zo spojeneckých mocností.

Pri prvej možnosti sa malo počítať so začlenením slovenskej armády do čs. brannej moci a s jej použitím v rámci úloh pri obsadení slovenského územia, pri udržiavaní vnútorného poriadku a zabezpečení slovenských hraníc proti Maďarsku.

V prípade druhej možnosti spracovateľa pokladali za potrebné vytvoriť dočasné, naj-

¹⁴Tamže.

¹⁵VHA Praha, HV Londýn, ŠVBM, 6/2, č. j. 39/taj., 3. odd. 1943.

¹⁶VHA Praha, VKPR Londýn, 64/1/1/21.

¹⁷Tamže.

nevyhnutnejšie vojenské jednotky a veliteľstvá na území Slovenska, zabezpečiť vnútorný poriadok a obsadiť hranice proti Maďarsku. V každom prípade sa hneď na začiatku malo počítať s obsadením priestorov odstúpených po Viedenskej arbitráži, ktoré boli potrebné na zaistenie spojenia s Podkarpatskou Rusou (priestor Košice, Čop, Mukačevo).

Tretia možnosť sa pokladala za málo pravdepodobnú.

Pri poslednej (štvrtej) možnosti sa považovalo za nevyhnutné rátať s tvorením dočasných jednotiek podobne ako pri druhej možnosti, ale až po dohode s príslušnými okupačnými úradmi toho štátu, ktorý by obsadil Slovensko. Ich poslaním malo byť obsadenie území potrebných pre zabezpečenie a prípadné zlepšenie „vojenskej hranice“ obnovenej republiky v rámci potrieb a požiadaviek, ktoré mala čs. vláda uplatňovať na mierových rokovaniach.

Pre postup príprav bolo dôležité aj to, že pri charakterizovaní stavu slovenskej armády bola otvorená otázka, čo urobia Nemci, keď sa priblíži východný front. Jednou z možností ich postupu bolo odzbrojenie slovenskej armády, aby sa predišlo jej nepriateľskému postojovi voči Nemecku. To pre spracovávateľov plánov znamenalo zaoberať sa aj tým, čo urobiť, aby slovenská armáda nebola odzbrojená.

Ďalšie práce na plánoch prevratovej akcie boli spojené so vznikom nového orgánu ministerstva národnej obrany. Dňa 15. januára 1943 bola zrušená Študijná skupina a ten istý deň vznikol Štáb pre vybudovanie čs. brannej moci (ŠVBM).

Takmer od začiatku pôsobenia ŠVBM sa jeho pozornosť čoraz viac upierala na úlohu Slovenska a jeho možnosti pri realizovaní plánov ozbrojenej akcie na domácom území. Vyplývalo to tak z vývoja situácie na frontoch, najmä na sovietsko-nemeckom po bitke pri Stalingrade, z hodnotenia možných variantov ďalšieho vývoja vojnovnej situácie, ako aj z analýzy správ zo Slovenska, ktoré od začiatku roka 1943 prichádzali stále častejšie a umožňovali urobiť si predstavu, aj keď nie jednoznačnú, o vývoji odbojového hnutia.¹⁸⁾

Otázkou, čo je možné pripraviť na Slovensku, sa zaoberala porada ŠVBM 18. februára 1943. Už v úvode konštatovala, že Slovensko bolo doposiaľ zanedbávané a chýbajú potrebné spravodajské podklady na konkrétnejšiu prípravu plánov. Svedčila o tom aj skutočnosť, že ministerstvo národnej obrany neurobilo dovtedy nijaké aktívne kroky, aby získalo spravodajské informácie a nadviazalo kontakty so slovenským odbojom prostredníctvom svojich vlastných spravodajských orgánov. Je to zrejme, najmä keď porovnáme jeho aktivitu zameranú na české krajiny, kam už od apríla 1941 boli vysielané parašutistické skupiny sformované z príslušníkov čs. vojska vo Veľkej Británii. Účastníci porady dospeli k potrebe nového pohľadu na miesto a význam Slovenska v čs. odboji. Stalo sa tak predovšetkým na základe zhodnotenia vývoja na frontoch. Podplukovník gšt. J. Sázavský z neho vyvodil, že front sa môže priblížiť z východu alebo Balkánu, čo si vyžiada hľadať ofenzívne spojenia na východ. Možnosť získať slovenskú armádu, hoci sa s ňou teoreticky uvažovalo, bola na tejto porade posudzovaná pomerne opatrnicke: „Do armády neprenikneme, ale v poslednej chvíli, pri zmene situácie dala by sa využiť...“¹⁹⁾ Z porady vyplynul dôležitý záver — získať správy o tom, aké sú predstavy

¹⁸O reakciách na správy zo Slovenska svedčí napr. záznam J. Smutného z 25. 7. 1943: „Zase jedna správa ze Slovenska — nyní jich dochází hodně... Jednou jsou ty zprávy takové povahy, že z toho můžeme odvozovat, že Slovensko je už celé získáno pro myšlenku republiky, že bude hodně jednotné atd. Jindy zase prosvíta, že ani život ani lidé se nemohou přes noc radikálně přetvořit. V tomto případě pak to značí, že Slováci intrikují jako dřívě, že mezi nimi je plno osobních sporů a ambic, že politicky lavírují mezi republikou, samostatností a kometováním s autonomním systémem...“ OTÁHALOVÁ, L.–ČERVINKOVÁ, M.: c. d., zv. II, s. 704.

¹⁹Kolektív: Dejinná križovatka. Bratislava, VPL 1964, s. 198.

o prevratovej akcii a o jej usutočnení na Slovensku a potom na ich základe vyvodit', aké prípravy treba robiť v Londýne.

Na potrebu správ zo Slovenska poukazoval aj prezident Beneš v odkaze slovenským odbojovým skupinám z 20. februára 1943, v ktorom zároveň apeloval: „Je nutno, aby se ve vojsku soustavně už dnes pracovalo a aby se k převratu a pro státní jednotu včas vše připravilo. Také by bylo třeba, aby se v rámci vojska, najdou-li se spolehliví vyšší velitelé, už nyní připravovaly zásoby výzbroje, uniformem, munice, které by se pak mohly také dát k dispozici do českých zemí.“²⁰⁾ V správě J. Smutného do Štokholmu pre slovenského posla (informátora), tľmočiacej názory a požiadavky E. Beneša, sa výzvy slovenskému odboju ďalej stupňovali: „...třeba vše připravit a provést včas, ne až na poslední hodinu. Také Slovensko musí přispět ke svému osvobození činy. Zorganizujte se všude na Slovenku, připravujte sabotáže, pasivní rezistenci, převrat, přemýšlejte a posilejte zprávy.“²¹⁾

Možnosť využiť slovenskú armádu na ozbrojené vystúpenie sa čoskoro začala považovať za reálnu. Už na porade u ministra národnej obrany 26. marca 1943 sa konštatovalo, že posledné správy zo Slovenska umožňujú uvažovať o tom, že jedným z činiteľov akcie bude slovenská armáda, polícia a žandárstvo.²²⁾ Generál B. Miroslav, náčelník ŠVBM však zároveň upozorňoval, že správy zo Slovenska treba overiť, získať ďalšie a na ich základe rozpracovať možný postup. Pri posudzovaní otázky za akej situácie by sa mohla vojenská akcia na Slovensku začať, účastníci porady v zásade vychádzali z dvoch alternatív. A to buď podľa vývoja celkovej situácie na frontoch, alebo v dôsledku vývoja v Maďarsku. Minister národnej obrany upozorňoval na možnosť, „že armády Spojencov budú ďaleko a situácia bude zrelá na vystúpenie“. „V politických kruhoch USA“, zdôvodňoval gen. Ingr, „je rozšírený názor, že Taliansko vypadne ešte toho roku. Domnievajú sa, že potom bude nasledovať Maďarsko a je pravdepodobné, že dôjde k vojne maďarsko—rumunskej. Maďari si budú chcieť podržať to, čo vzali Rumunsku. Keby táto situácia nastala, môže sa všetka pevnosť otriast' a pre nás môže byť vhodná situácia na vystúpenie.“²³⁾ Podľa Ingra teda aj prípadná kríza na južnom krídle nemeckého frontu mohla vytvoriť podmienky na aktivizáciu odbojových síl na Slovensku. To určitým spôsobom vysvetľuje Benešove výzvy z 20. februára 1943 na urýchlenie príprav domácich síl, keď argumentoval potrebou počítať s ďalšími vojenskými úspechmi Rusov, na konci jari s inváziou spojencov na kontinent a s pádom Nemecka „snad na počátku příští zimy...“²⁴⁾ Začiatkom mája 1943 pred cestou do USA zaslal prezident Beneš ďalší odkaz domácim odbojovým skupinám, v ktorom sa veľmi optimisticky vyjadril k priebehu vojny: „Události půjdou nyní rychlým spádem. Nejdříve očistění Afriky, pak útok na Itálii, pak druhá fronta v Evropě, pak nový útok Ruska na Německo. Očekávám pád Německa mezi listopadem letos a dubnem příštího roku.“ A špeciálne Slovensku adre-

²⁰Prečan, V.: Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Bratislava 1966, s. 56.

²¹OTÁHALOVÁ, L.–ČERVINKOVÁ, M.: c. d., zv. 1., s. 313.

²²Napr. depeša vyslanca J. Kopeckého zo Ženevy (4. 3. 1943) ministrom zahraničných vecí so správou o rozhovore s poslom odbojovej skupiny zo Slovenska R. Fraštackým o. i. konštatovala: „O armádu podle vzkazů, není třeba mít obav, neboť je bezpečně proniknuta touto organizací. Ta vede podrobnou evidenci vojenské výroby, zásob zbraní. Jsou připraveny mobilizační plány a určeny osoby na rozhodující místa pro případ převratu...“ PREČAN, V.: c. d., s. 58, 57.

²³SNP 1944. Bratislava, SAV 1965, s. 158.

²⁴PREČAN, V.: c. d., s. 57.

²⁵Tamže, s. 72. K Benešovým odkazom domov, pokiaľ išlo o hodnotenie vývoja vojny, F. Moravec vo svojich pamätiach poznamenal: „Beneš se považoval za velmi dobře informovaného politika v porovnání s ostatními politiky v londýnském exilu... Jeho informace, které jsem mu dodával... týkali se hlavně situace v Čes-

soval slová: „...musíme vzítí na vědomí, že s režimem dnešním není a nemůže býti kompromisu. Ani Amerika, ani Anglie a zejména Rusko by to neslesly...“²⁵⁾

Kalkulácie s možným rýchlym skončením vojny sa odrazili tak v aktivizácii čs. politických a vojenských činiteľov v Londýne v oblasti zabezpečovania pomoci spojencov domácejmu odboju, ako aj v intenzívnych prípravách plánov s dôrazom na druhé obdobie prevratovej akcie, t. j. obdobie po uskutočnení povstania (prevratu) domácimi odbojovými silami. Už na začiatku druhej polovice roka 1943 mal ŠVBM pripravený návrh dokumentu „Organizácia druhého obdobia“ tzv. domácej revolúcie.²⁶⁾ Druhé obdobie sa v ňom charakterizovalo ako obdobie riadených vojenských akcií, nadväzujúcich na obdobie domácej revolúcie. Jeho obsahom mala byť čiastočná mobilizácia a organizácia vojenských jednotiek, ktoré mali obsadiť celé územie republiky, zabezpečiť hranice a ich ochranu, plniť úlohy podľa spojeneckého plánu (preventívna alebo represívna okupácia určitých oblastí Nemecka, Maďarska, eventuálne aj Rakúska) a zasiahnuť proti možným „výstrelkom“ z ktorejkoľvek strany vo vnútri štátu.

Podľa návrhu ŠVBM sa na Slovensku počítalo so sformovaním piatich vyšších jednotiek (divízií), s utvorením teritoriálneho veliteľstva (zemské alebo armádne) s pôsobnosťou pre Slovensko a Podkarpatskú Rus. Ďalej mali byť zriadené veliteľstvá dvoch zborov (VI. s veliteľstvom v Trenčíne, neskôr v Banskej Bystrici — v jeho zostave mala byť 11., 12. a 24. divízia; VII. s veliteľstvom v Spišskej Novej Vsi, neskôr v Prešove — v jeho zostave mala byť 13. a 14. divízia). Veliteľstvá jednotlivých divízií mali byť dislokované v Trenčíne (11. div.), Banskej Bystrici (12. div.), Ružomberku (13. div.), Prešove (14. div.) a v Žiline (24. div.). Do formovaných jednotiek sa mali mobilizovať len osoby „československej národnosti“. Vlastná mobilizácia sa mala začať súčasne s českými krajinami alebo neskôr podľa konkrétnej politickej situácie. Jej priebeh sa mal riadiť podľa mobilizačných plánov a opatrení slovenskej armády. Pri kalkuláciách o rozsahu mobilizácie vychádzal ŠVBM zo správ o slovenskej armáde a z odhadu potreby síl na realizáciu predpokladaných úloh. Spravodajské informácie, ktoré mal ŠVBM k dispozícii, uvádzali, že na Slovensku boli povolané ročníky 1939 až 1942 (t. j. štyri) a zo starších ročníkov len špecialisti, čo predstavovalo asi 70 000 mužov. Predpokladalo sa, že z tohto počtu je asi 30 000 mimo územia Slovenska. Navrhovaný rozsah výstavby armády na Slovensku si podľa ŠVBM vyžadoval mobilizáciu ďalších štyroch ročníkov (1935 až 1938). Spolu sa teda malo mobilizovať osem ročníkov, čo by zabezpečilo dostatok osôb na sformovanie piatich divízií.

Vo vzťahu k slovenským divíziám nasadeným na východnom fronte ŠVBM predpokladal, vychádzajúc zrejme z možnosti uzatvorenia prímeria, ich sústreďenie na východnom Slovensku, v priestore východne od Prešova.

Osobitným spôsobom sa malo postupovať voči slovenskému letectvu. Lietajúci personál nasadený na východnom fronte mal byť sústredený na niekoľkých miestach, kde sa mal „preskúšať a roztriediť“ s tým, že „přeradiť do pozemního personálu, velitelství střelnic a pod“.²⁷⁾ možno iba skutočne politicky spoľahlivých. Teda s výkonnými letcami z východného frontu sa pri formovaní nových letec-

koslovensku a situace na válečných frontách. Neměl žádné znalosti o plánech Spojenců a jejich možnostech, a proto závěry o budoucím vývoji válečné a politické situace, které rád formuloval, nebyly vzhledem k jeho částečné informovanosti nic jiného, než věštecké předpovědi... Působilo však trapně, když tyto své věštby vkládal do poselství posílaných domů a v nich každý rok ohlašoval za poslední rok války. Nedal si říci a opakoval ty svoje odpovědi tvrdohlavě ve svých přednáškách domovu přes naše rady, aby to nedělal.“ MORA-VEC, F.: Špión jemuž nevěřili. Praha, Rozmluvy 1990, s. 230, 231.

²⁶⁾VHA Praha, MNO Londýn — ŠVBM, 9/1, č. j. 103, taj., 1. odd., 1943.

²⁷⁾Tamže.

kých jednotiek nerátalo, iba s ich využitím v zabezpečovacích zložkách letectva.

Letci nachádzajúci sa na Slovensku mali byť: a) v prípade konfliktu doplnení českými pilotmi a súčasne preskúšaní, b) ak by neprepukol konflikt s Maďarskom, mali byť sústredení v Trenčíne a v Liptovskom Mikuláši. Po precvičení v leteckých školách a výcvikových strediskách na Morave mali tvoriť zálohu leteckého personálu. Letci nachádzajúci sa vo výcviku na Slovensku mali byť presunutí do leteckých škôl na Morave, kde by absolvovali preškolenie. Pozemný personál sa mal využiť predovšetkým na zabezpečenie leteckých zariadení a objektov. Veliteľstvám najvýznamnejších slovenských leteckých mali byť pridelení dôstojníci z radov letectva vo Veľkej Británii. Zariadenie letísk malo zostať na mieste rovnako ako lietadlá, prípadne sa malo použiť na operácie proti Maďarsku. Lietadlá slovenského letectva sa mali sústrediť na niektorom letisku na Morave, kde by ich pridelení leteckým školám alebo by sa využili na prezbrojenie niektorej už existujúcej, či vyzbrojenie novej leteckej jednotky, sformovanej z precvičených letcov z Čiech a Moravy.

Navrhovaná organizácia a spôsob realizácie druhého obdobia boli schválené na porade u prezidenta republiky 2. augusta 1943.²⁸⁾ Jednou zo zmien, ktoré sa na základe výsledkov porady mali realizovať v posudzovanom pláne, bolo, aby namiesto zemského vojenského veliteľstva pre Slovensko bolo utvorené veliteľstvo armády. V ďalšej činnosti ŠVBM sa už operovalo s týmto názvom, aj keď vo viacerých podobách (veliteľstvo slovenskej armády, veliteľstvo československej armády na Slovensku, veliteľstvo 3. armády). Po prednesení návrhu organizácie druhého obdobia a objasnení niektorých jeho prvkov položil prezident Beneš prítomným vojenským činiteľom otázku, v akom morálnom a materiálnom stave sa im javí slovenská armáda. Podľa ministra národnej obrany S. Ingra sa za veľmi vážnu mala považovať otázka vyšších dôstojníkov, ktorí podľa jeho názoru nemohli zostať ďalej v službe a mali z armády odísť. Prezident Beneš vyslovil súhlas s dodatkom, že iný je problém nižších dôstojníkov, ktorí nemali právo rozhodovať a museli konať podľa rozkazov. Tí mali podľa neho zostať na svojich miestach, zatiaľ čo o vyšších dôstojníkoch sa malo rozhodnúť až po ich preverení. V ďalšom vstupe do diskusie k tejto problematike sa vrátil konštatovaním, že vyšších dôstojníkov bude treba izolovať, „abychom se jich mohli zbavit. Všichni se provinili.“²⁹⁾ S týmto záverom sa stotožnil S. Ingr aj R. Viest.

Súčasne s plánovaním opatrení pre druhé obdobie prevratovej akcie vojenské orgány v Londýne rozpracovali aj problematiku prvého obdobia, t. j. povstania. Nevyhnutnosť pripraviť ho a uskutočniť odôvodňoval náčelník ŠVBM gen. B. Miroslav o. i. aj tým, aby „národ sám před sebou očistil potupu Mnichova a aby ukázal před mezinárodní veřejností, že nechce jen těžit z konjunktury, musíme provést povstání, i za cenu těžkých obětí. Jenom takový zásah do války odčiní to, když celá slovenská větev se dopustila zra- dy nejen na vlastním státě, nýbrž se postavila i proti spojencům samým přímým vypo- vězením války a skutečně se účastní svými jednotkami boje proti spojencům. Proto je tu povinnost a potřeba, aby k povstání národa došlo. Nutné je však zejména, aby k povstání došlo i na Slovensku samotném...“³⁰⁾

Podľa ŠVBM malo povstanie prispieť k urýchleniu porážky Nemecka, „neboť jako

²⁸VHA Praha, MNO Londýn, 30/35/45. Na porade boli okrem návrhu „Organizácia 2. obdobia“ predložené aj ďalšie informácie: Plán prepravy vojenských jednotiek zo zahraničia; Informácia o rokovaní na porade medzi spojencových zástupcov o podmienkach prímeria a obsah štúdie Transfer menšinového obyvateľstva ČSR.

²⁹Tamže.

³⁰VHA Praha, MNO Londýn, 37—306—3.

akce v týlu přeruší důležité dopravní spojení sloužící německým potřebám pro vedení války, sníží zásobování německé moci vyřazením čs. zdrojů průmyslových a dále upoutá jednotky (vojenské, policejní či stranické) jsoucí na čs. území“.³¹⁾ Pri špecifikácii politických a vojenských požiadaviek a predpokladov pre spracovanie a vlastné uskutočnenie plánu domácej akcie sa na jeseň 1943 vychádzalo z jej poslania. Charakterizované bolo úlohami, ktoré domáca akcia mala splniť: zmocniť sa výkonnej a vládnej moci na celom území ČSR pred príchodom spojeneckých vojsk, oslobodiť republiku vlastnou silou a preukázať vôľu po zjednotení Čechov, Slovákov a obyvateľov Podkarpatskej Rusi; čo možno najviac prispieť ku konečnej porážke Nemecka bojom „väčšiny národa“ a stať sa tak rovnocenným spojencom národov a štátov protifašistickej koalície.³²⁾

Opatrenia, ktoré mali vytvoriť predpoklady na realizáciu uvedených úloh, mali podľa predstáv čs. vojenskej správy v Londýne spočívať:

a) v príprave povstania „československého národa“ na celom území republiky s väčšinou obyvateľstva „národnosti československej“;

b) vo vyvolaní povstania na popud čs. zahraničných činiteľov, len čo bude vonkajšia i vnútorná situácia priaznivá (t. j. vytvárajúca podmienky na úspech povstania); v odstránení riadiacich a výkonných zložiek nemeckej správy a zaistení vytvorenia čs. výkonnej moci;

c) vo využití úspechu na rozšírenie povstania tak, aby smerovalo k pôvodným hraniciam republiky a v zabezpečení predmníchovských hraníc.³³⁾

Tieto všeobecné opatrenia, obsahujúce základné smerovanie činnosti pre české krajiny, Slovensko i Podkarpatskú Rus, vojenská správa pre jednotlivé teritória precizovala. Ich realizácia na Slovensku bola podmieňovaná zabezpečením súčinnosti domácich vojenských a politických vedúcich odbojových činiteľov. Orgány čs. MNO považovali za žiaduce orientovať ich činnosť na odstránenie pre ČSR nepriateľských vedúcich politických osobností a ich nahradenie spoľahlivými činiteľmi, ktorí by zrušili všetky záväzky a smernice namierené proti spojencom a vyhlásili Slovensko za oslobodenú súčasť ČSR, na znemožnenie činnosti nemeckých politických, policajných a vojenských činiteľov a ich výkonných orgánov, zmocnenie sa tovární a skladov nemeckého vojenského materiálu, nemeckých zásob potravín a pohonných hmôt, zabránenie presunu nemeckých vojenských jednotiek, zabezpečenie hraníc proti prípadnému útoku Maďarska alebo Nemecka až do príchodu spojencov.

V druhej polovici roka 1943 bolo zrejmé, že oslobodzovanie československého územia, a teda aj ozbrojené vystúpenie domácich odbojových síl, bude postupovať od východu na západ. Na východnom fronte sa bitka pri Kursku skončila ťažkou porážkou nemeckých vojsk a rozsiahlym postupom Červenej armády k Dnepru. Po porážke nemecko-talianskych vojsk v severnej Afrike sa vojská západných spojencov vylodili na Sicílii a začiatkom septembra 1943 aj na Apeninskom polostrove, zatiaľ čo invázia spojencov v západnej Európe bola odložená na nasledujúci rok. Pri hodnotení vývoja na frontoch druhej svetovej vojny čs. vojenské orgány v Londýne dospeli k záveru, že vojnové udalosti môžu pomerne rýchlo vytvoriť predpoklady na povstanie, no okolnosti nedovolia, aby prepuklo naraz vo všetkých častiach republiky. Za pravdepodobný smer vývoja udalostí sa pokladal smer Podkarpatská Rus — Slovensko — české krajiny.

Ešte stále sa však uvažovalo o dvoch eventualitách možného skončenia vojny: alebo Nemecko v dôsledku nepriaznivého vývoja na frontoch požiada o prímerie, alebo bude

³¹Tamže.

³²VHA Praha, 20—29—23.

³³Tamže.

vojna pokračovať až do jeho úplnej porážky. V druhom prípade bolo treba počítať s tým, že územie Československa sa stane priestorom vojnovnej činnosti bojujúcich strán. Pre prípad prímeria bola vytvorená komisia zástupcov ministerstiev česko-slovenskej vlády.³⁴⁾ Na jej prvom rokovaní (4. novembra 1943) medzi podmienkami, ktoré mali byť položené nepriateľovi, bola o. i. tá, že musí ihneď zložiť zbrane, dovoliť vstup na územie republiky orgánom čs. zahraničnej vlády tak, aby mohli v prvých 24 hodinách po podpísaní prímeria pristáť na domácich letiskách. S variantom prímeria rátal aj plán prepravy do vlasti, ktorý ŠVBM predložil 18. decembra 1943 ministromi národnej obrany.³⁵⁾

Plán prepravy mal dve alternatívy: a) preprava pred a počas povstania (variant A); b) preprava podľa podmienok prímeria (variant B). Špecifikovalo sa v ňom, kto a v akom poradí by mal byť v oboch alternatívach prepravený na domáce územie. Predpokladal prepravu spravodajských, organizačných, výzbrojných, úderných a technických skupín, v prípade potreby aj prieskumných skupín, prepravu veliteľských kádrov, ktoré mali tvoriť zárodky veliteľstiev divízijských oblastí (v českých krajinách), veliteľstva čs. armády na Slovensku, hlavného veliteľstva a napokon ministerstva národnej obrany. Predpokladal taktiež presun čs. vojenských jednotiek zo zahraničia. Konkrétne na Slovensko sa okrem veliteľstva armády mali presunúť organizačné a bojové skupiny, 1. čs. samostatná brigáda zo Sovietskeho zväzu a česko-slovenská letecká jednotka, ktorej výstavba sa mala v blízkej budúcnosti realizovať v Sovietskom zväze.

Zámer vyslať na Slovensko veliteľstvo armády bol rozpracovaný do veľmi konkrétnej podoby. Koncom februára 1944 už bol spracovaný návrh „Všeobecných smerníc pre veliteľa 3. armády a jemu podriadených veliteľov zborov, divízií a oblastí“.³⁶⁾ Smernice sa pokladali za všeobecné preto, lebo ŠVBM si nemohol urobiť objektívnu predstavu o pomeroch na Slovensku v čase, keď bude nariadená mobilizácia, a časť alebo celé územie prejde do správy čs. vojenských a vládnych orgánov. Tretia armáda za predpokladu, že slovenská armáda nebude rozpustená, mala obsadiť celé územie Slovenska a uzavrieť hranice; udržať poriadok vnútri štátu; nadviazať kontakty s 2. armádou na Morave a s Červenou armádou; plniť úlohy čs. hlavného velenia v koordinácii s operujúcou Červenou armádou; plniť úlohy v rámci spojeneckého plánu (preventívna alebo represívna okupácia Maďarska a pod.). Tento variant úloh bol označený ako plán A.

Podľa plánu B, t. j. za predpokladu, že slovenská armáda bude rozpustená a bude treba postupne budovať novú armádu, všeobecné poslanie 3. armády spočívalo v uskutočnení mobilizácie a v organizovaní nových jednotiek na oslobodenej časti Slovenska; v príprave mobilizácie a organizovania nových jednotiek na zostávajúcej časti; v doplnení útvarov čs. vojska sformovaného v Sovietskom zväze. Zvyšné úlohy mali byť rovnaké ako podľa plánu A.

Podľa návrhov ŠVBM, zakotvených v smerniciach pre veliteľa 3. armády, malo sa v rámci tohto zväzu sformovať: a) veliteľstvo 3. armády (Bratislava), b) veliteľstvo VI. zboru (Trenčín) s podriadenými zväzkami — 11., 12. a 24. divíziou, c) veliteľstvo VII. zboru (Prešov) s podriadenými zväzkami — 13. a 14. divíziou, resp. aj s 15. divíziou na Podkarpatskej Rusi, d) veliteľstvo 3. leteckej brigády (Spišská Nová Ves, neskôr Piešťany).

Organizácia mobilizovaných súčastí 3. armády mala v zásade zostať takou, akú sta-

³⁴Komisia bola zložená zo zástupcov ministerstiev: národnej obrany, zahraničných vecí, vnútra a spravodlivosti. Členovia: gen. B. Miroslav, Dr. Z. Procházka, V. Znojemský, Dr. V. Beneš, plk. J. Sázavský, tážovník: pplk. B. Koblíha. VHA Praha, 20-2/15.

³⁵VHA Praha, MNO Londýn, ŠVBM, kr. 6, č. j. 296/taj., 3. odd. 1943.

³⁶VHA Praha, MNO Londýn, kr. 9, č. j. 374/taj., 1. odd. 1943.

novovali mobilizačné predpisy a prípravy slovenskej armády. V prípade rozpustenia slovenskej armády sa mali zo zachovaných jednotiek alebo z ich likvidačných jadier (veliteľstiev) utvoriť kádre pre novo formované útvary. Smernice počítali aj s tým, že jednotky, ktoré bojovali ako partizánske, by tvorili základ novo mobilizovaných útvarov pechoty.

Vo dvoch variantoch sa rozpracúvali aj možnosti mobilizácie. Podľa prvého (A) sa kalkulovalo s tým, že: a) slovenská armáda existuje; b) slovenská armáda bola v poslednom okamihu rozpustená (t. j. krátko pred vojenskou akciou čs. MNO na Slovensku). V oboch variantoch sa mobilizácia pokladala za uskutočniteľnú s tým, že v prípade druhého predpokladu (b) by si vyžadovala viac iniciatívy vyšších veliteľov, štábov a veliteľov vojenských telies. Druhý variant (B) vychádzal z možnosti, že mobilizačné prípravy slovenskej armády sa nebudú dať uskutočniť, lebo jej príslušníkov (najmä kádre) Nemci internujú a odvezú mimo územie Slovenska. V takomto prípade sa mala mobilizácia a organizácia vyšších jednotiek (divízií) 3. armády riadiť podľa smerníc. Mobilizácia sa mala začať vtedy, keď Červená armáda, a v jej zostave aj čs. vojenské jednotky sformované na území Sovietskeho zväzu, postúpi do priestoru Spišská Nová Ves, Sabinov, Bardejov. To znamená, že mobilizácia a organizovanie nových jednotiek a útvarov mali prebiehať na teritóriu okresov východného Slovenska. Ďalej mala pokračovať podľa postupu sovietskych vojsk aj v okresoch stredného a západného Slovenska. Do zásad mobilizácie v prípade variantu B zapracoval ŠVBM aj upozornenie, že veliteľ 3. armády musí rátať s tým, že počas postupu sovietskych vojsk k slovenským hraniciam, alebo neskôr pred sovietskym frontom vznikne v časti alebo na celom území Slovenska revolučné hnutie (tzv. prvé obdobie). Za takejto situácie smernice požadovali nadviazať kontakt s týmto hnutím, s cieľom usmerniť ho a využiť.

Okrem ďalších zásad, ktorými sa mal veliteľ 3. armády riadiť, smernice vyžadovali, aby si vytvoril užší štáb (ešte pred vyhlásením mobilizácie) z dôstojníkov čs. vojska v zahraničí, ktorý by doplnil o niekoľkých dôstojníkov slúžiacich v štáboch vyšších slovenských jednotiek, alebo oboznámených s mobilizáciou a organizáciou slovenskej armády.

Smernice veliteľovi 3. armády stanovili všeobecné i špeciálne úlohy pre obidva varianty plánu. Medzi všeobecné úlohy patrili: likvidácia slovenskej armády podľa rozkazov a nariadení čs. MNO, likvidácia iných ozbrojených útvarov (nemeckých, Hlinkovej gardy atď.), zaistenie nespoľahlivých osôb, očista veliteľského zboru od osôb, ktoré sa spreneverili vernosti ČSR, pôsobili v službách nepriateľa alebo s ním spolupracovali atď. Špeciálne úlohy sa podľa plánov A a B týkali najmä mobilizácie, organizovania armády, zabezpečenia služieb, styku a spolupráce s velením Červenej armády a s veliteľom 2. armády na Morave.³⁷⁾

Smernice pre veliteľa 3. armády boli rozsiahlym materiálom, ktorý okrem už uvedených skutočností obsahoval aj ďalšie pokyny týkajúce sa povolávania, resp. prepúšťania vojenských osôb, všeobecnej organizácie 3. armády a jej súčastí, organizácie a pôsobnosti vyšších veliteľstiev (divízií, zborov, letectva a protiletadlovej obrany, vojenských veliteľov okresov, posádkových veliteľstiev a správ).

Ako sme už uviedli, čs. vojenské orgány v Londýne si v druhej polovici roka 1943 osvojili názor, že ak Nemecko nepožiadá o prímerie, východná polovica republiky sa môže v krátkom čase stať priestorom vojnovnej činnosti, v ktorom prepukne aktívna činnosť domácich odbojových síl najskôr. Preto sa Slovensko a prípravy ozbrojeného vystúpenia na jeho teritóriu definitívne dostali do popredia záujmu čs. politických i vojenských činiteľov. E. Beneš poslal na Slovensko svoje politické inštrukcie.³⁸⁾ Z ich obsahu

³⁷⁾Tamže.

³⁸⁾Pozri: OTÁHALOVÁ, L.—ČERVINKOVÁ, M.: c. d., zv. 2, s. 726—727.

vychádzalo rokovanie u ministra národnej obrany gen. Ingra, za účasti gen. Viesta, gen. Miroslava a plk. Sázavského. Z rokovania vzišlo rozhodnutie vyzvať prostredníctvom II. odboru MNO odbojové sily na Slovensku, aby pripravili ozbrojené vystúpenie proti Nemcom.³⁹⁾ Základné požiadavky na vojenské prípravy na Slovensku potom 1. septembra 1943 odoslali domácemu odboju.⁴⁰⁾ Vedúci predstavitelia čs. vojenskej správy v Londýne v nich upozorňovali, že vplyvom vojnových udalostí sa môže Slovensko ocitnúť vo sfére vojenských operácií skôr než české krajiny, a to tak v prípade nemeckého ústupu na východnom fronte, ako aj v prípade, že západní spojenci preniknú do Podunajska cez Balkán. Okrem pripomienky, že je mimoriadne dôležité, aby sa Slovensko ako súčasť ČSR včas pridalo na stranu spojencov, upozorňovali na nevyhnutnosť pripraviť ozbrojenú moc na vystúpenie proti Nemecku, zistiť pravdepodobné počty a umiestnenie jednotiek slovenskej armády, polície a finančnej stráže odhodlaných vo vhodnom čase uskutočniť prevrat. Zároveň nabádali, aby domáci odboj poznal pravdepodobný počet neozbrojených, ale vycvičených osôb v brannom veku, využiteľných na ten istý účel.

Pokyny zo začiatku septembra 1943 obsahovali aj požiadavky, ktorých splnenie malo zahraničnému vedeniu umožniť konkrétnejšiu organizačnú činnosť. Ingr s Viestom žiadali, aby im slovenskí odbojoví činitelia oznámili mená vedúcich osôb v armáde, žandárstve, polícii a vo finančnej strážii, ako aj mená významných civilných osôb ochotných pripravovať vojenské vystúpenie. Bola to logická požiadavka, pretože potrebná koordinácia príprav v Londýne a na Slovensku si vyžadovala výmenu informácií a názorov medzi vzájomne sa rešpektujúcimi politickými a vojenskými činiteľmi, zodpovednými za úspech či neúspech príprav i samotnej realizácie vojenského vystúpenia. Aby sa požadovaná koordinácia mohla vôbec uskutočniť, bolo nevyhnutné vybudovať spoľahlivé operatívne spojenie medzi zahraničným a domácim odbojom. Preto sa aj ďalšie požiadavky čs. vojenských predstaviteľov v Londýne týkali čo najrýchlejšieho nadviazania rádiatelegrafického spojenia.

Na začiatku októbra 1943 ŠVBM spracoval inštrukcie pre vyšších veliteľov povstania.⁴¹⁾ V časti o Slovensku označoval za žiaduce, aby boli pre povstanie získané predovšetkým existujúce ozbrojené sily (jednotky slovenského vojska, žandárstva, polície a pohraničnej stráže) a ak bude k dispozícii výzbroj, vyzbrojiť záložníkov a posilniť vojenské jednotky. Tieto ozbrojené sily mali rozbiť vládny režim a obsadiť továrne vojnového priemyslu pracujúce pre nemeckú armádu. Ich produkcia podľa spracovateľov návrhu smerníc mala podstatne zlepšiť výzbroj slovenských jednotiek alebo mala byť presúvaná na Moravu. Pri príprave a počas povstania sa mala hlavná pozornosť sústrediť na ovládnutie Považia, pretože tam „se získajú hlavné zbrojné podniky, pätne se železnice vedoucí z Bohumína podél Váhu na Bratislavu a dále na jih. V Považí nejdůležitější prostor je Dubnica, Povážská Bystrice, kde je ve zbrojovkách značná část spolehlivého českého dělnictva, pilíře povstání; odtud vede těž spojení na Moravu, se kterou bude možno proto úzce spolupracovat“.⁴²⁾

Na východnom Slovensku sa mali podporovať možné ohniská povstania v priestore Humenné, Medzilaborce, Veľký Berezný, Užok, čím mohli vzniknúť podmienky na pretnutie dvoch železničných tratí vedúcich zo severu na juh (Przemysl — Medzilaborce — Humenné — Miškolc — Budapešť a Lvov — Užok — Debrecín). Ovládnutie tohto priestoru malo poskytnúť i základňu na ovládnutie priestoru Giraltovce — Bardejov, cez

³⁹VHA Praha, MNO Londýn — ŠVBM, 37—306—3.

⁴⁰Tamže. LAŠTOVIČKA, B.: V Londýne za války. 1939—1945. Praha, SNPL 1961, s. 401.

⁴¹VHA Praha, MNO Londýn — ŠVBM, 37—306—4.

⁴²Tamže.

ktorý viedli cestné komunikácie z povodia Visly do údolia Tisy cez Dukliansky priesmyk. V prípade, že by bolo možné vyvolať povstanie aj v priestore Prešov — Spiš, považoval ŠVBM za žiaduce podporovať ho, pretože by sa mohla prerušiť trať Tarnov — Orlov — Prešov — Miškolc a s ňou paralelne cestné komunikácie. Povstanie v oblasti Banskej Bystrice a Zvolena by zasa mohlo spojiť západné Slovensko s východným, a aj rozvinúť akcie do odtrhnutých území Slovenska a na Podkarpatskú Rus. Po spojení ohnisk povstania a ovládnutí slovenského územia (po Viedenskej arbitráži) sa malo okamžite vyvíjať úsilie na získanie pohraničných stredísk: a) na východnom Slovensku: Rožňava, Košice, Slovenské Nové Mesto; b) na strednom Slovensku: Šahy, Lučenec, Tornaľa; c) na západnom Slovensku: Nové Zámky, Komárno, Levice.

Ak by prostriedky na Slovensku (povstalecké sily) ani s prípadnou podporou čs. vojenských jednotiek zo zahraničia na túto úlohu nestačili, smernice ráтали s vyslaním posíl z českých krajín hneď, ako by boli zabezpečené ich hranice.

Reakciou slovenského vojenského odboja na septembrové smernice ministra národnej obrany a gen. Viesta bola pravdepodobne správa, ktorá došla do Londýna koncom druhej dekády novembra 1943.⁴³⁾ Oznamovalo sa v nej, že slovenské uniformované jednotky vojska, žandárstva a polície uznávajú za legálnu jedine čs. vládu v Londýne pod vedením prezidenta Beneša a sú ochotné prijať od nej rozkazy a smernice, súhlasia s memorandom z 10. februára 1943 poslaným zo Slovenska prezidentovi Benešovi a vláde. Zároveň správa informovala, že uniformované jednotky sú odhodlané nasadiť vo vhodnom okamihu všetku silu podľa želania čs. vlády. Preto sa požadovalo usmerniť ich činnosť pre prípad nasledujúcich politických a vojenských možností:

„1. Jak se má zachovati branná moc v případě, že by Maďarsko kapitulovalo a chtělo napadnouti Slovensko...?

2. Jak se má zachovati branná moc ustoupí-li Maďari na trianonské hranice; má slovenská branná moc obsaditi vyprázdněné území či něco takového?

3. Jak se zachovati v případě, že Rumunsko a Balkán zasáhnou svojí brannou mocí proti Maďarsku po jeho kapitulaci?

4. Jak se má slovenská branná moc zachovati, kdyby Němci nutili Slovensko, aby napadlo Maďarsko po jeho kapitulaci?“⁴⁴⁾

Nasledujúca časť správy konštatovala, že slovenská branná moc po vycvičení nových brancov (asi začiatkom roka 1944) bude schopná viazať dve nemecké divízie. V prípade, že by slovenské vojsko nemuselo bojovať proti nemeckým alebo maďarským jednotkám, slovenská strana prisľúbila pomoc českým krajinám štyrmi až piatimi pešími plukmi. Vzhľadom na nedostatok letectva však v každom prípade požadovala pomoc spojeneckého letectva a jeho údery na nemecké vojenské tábory, t. j. na leteckú a delostreleckú strelnicu v Malackách, Plaveckom Štvrtku, Plaveckom Podhradí a Senici, kde

⁴³V práci V. Prečana SNP — Dokumenty na s. 122 sa uvádza záznam z vojnového denníka 3. odd. ŠVBM z 25. novembra 1943, v ktorom bolo: „Došla zpráva od slovenských činitelů domácí akce, že slov. ozbrojené svazy (vojsko, žand. a polic.) považují pres. Beneše a londýnskou vládu za legální a jsou odhodlána ve vhodném okamžiku nasadit všechnu brannou moc podle pokynů čs. vlády v Londýně a žádají odpověď, jak se má slov. branná moc zachovat při různých konkrétně udaných politických situacích, které by mohli nastat. Žádají naléhavě leteckou pomoc a napadnout letecky něm. voj. tábory na Slovensku (Malacky, atd.). Odpověď slov. činitelům zpracována... Po usnesení presidenta a vlády odeslána odpověď...“ V poznámke k dátumu V. Prečan uvádza: „Původní správu slovenských činitelův domácí akce sa nám nepodarilo nájsť. Autori Dejiny križovatky označujú za autorov správy skupinu Flóra.“

Uvedená charakteristika dokumentu a citácie z neho vychádzajú zo správy spracovanej pre prezidenta Beneša, ktorá obsahovala úplnú správu zo Slovenska. (VHA Praha, ČSVM — ZSSR, 213/1/30)

⁴⁴VHA Praha, ČSVM — ZSSR, 213/1/30.

bolo podľa autorov správy vo výcviku asi 4000 nemeckých vojakov. Na výzvu Ingra a Viesta, aby im oznámili mená vedúcich osôb, autori správy odpovedali: „Adresy spolehlivých vojaků na něž byste se mohli obrátiti, Vám z bezpečnostních důvodů nezasiílame. Až bude v činnosti zdejší vzdušná cesta, oznámíme Vám včas i adresy.“⁴⁵⁾

Ubezpečenie, že v slovenskej armáde i v ďalších ozbrojených zložkách na Slovensku sú sily, ktoré uznávajú autoritu prezidenta Beneša a čs. vlády v Londýne, vyvolalo zvýšenú aktivitu vojenskej správy. Už 25. novembra 1943 poslali na Slovensko odpoveď obsahujúcu politické i vojenské pokyny.⁴⁶⁾ Potvrdzovala, že za základ smerníc pre politický a vojenský postup na Slovensku platí, že slovenskí vlastenci vo vhodnom okamihu odstránia slovenskú vládu i s prezidentom a celým režimom a vyhlásia Slovensko za oslobodenú súčasť ČSR, ktorá je uznávaná ako spojenec štátov protifašistickej koalície. Všetka činnosť politických, vojenských a iných činiteľov na Slovensku mala od toho okamihu podliehať autorite prezidenta a vlády ČSR. Slovenským odbojovým činiteľom sa prízvukovalo: „Toto musí býti už nyní jasně formulováno a při vystoupení ihned a bez výhrady prohlášeno. Kdyby se nejednalo ve všem jménem ČSR, je nebezpečí, že by Slovensko bylo i nadále pokládáno za nepřátelský stát. Proto od dané chvíle zejména vojsko, četnictvo, policie, finanční stráž atd. musí vystupovati nikoliv jako orgány Slovenska, nýbrž jako orgány ČSR.“⁴⁷⁾

Ďalšia časť odpovede konkretizovala názory na čas vhodný pre vojenskú akciu na Slovensku a na úlohy, ktoré by sa mali riešiť v rôznych variantoch vývoja situácie.

Za najvhodnejšie situácie, v ktorých by sa na Slovensku mohla začať vojenská akcia, boli označené:

- „a) rozvrat, zhroucení nebo kapitulace Německa;
- b) kapitulace Maďarska (popřípadě též snaha Maďarska přejíti na stranu spojenců);
- c) jinak příznivá vojenská a politická situace.“⁴⁸⁾

Ktorákoľvek z uvedených možností sa mala využiť na okamžitú akciu, pričom sa zdôrazňovalo, že každá z nich si kategoricky vyžaduje postup naznačený v prvej časti odpovede.

Za prvoradú úlohu vojsk na Slovensku, ktoré mali ako súčasť česko-slovenskej brannej moci podliehať čs. vláde — „absolutnímu čs. hlavnímu veliteli, zatím v Londýně“, bola označená podpora pri prevzatí vládnej moci, prípadne realizácia prevzatia vládnej moci na Slovensku, a to činiteľom, ktorého schváli prezident Beneš a čs. vláda v Londýne a upevnenie nového poriadku na slovenskom území. V prípade, že by Maďarsko napadlo Slovensko, mala sa „branná moc Slovenska“ brániť už ako „čs. branná moc“. Ak by Maďari ustúpili na trianonské hranice, opustené územie malo obsadiť „čs. vojsko“ ako integrálnu súčasť ČSR. Ak by „čs. branná moc na Slovensku“ bola dosť silná, mala obsadiť územie, ktoré odtrhlo Maďarsko od ČSR, no v nijakom prípade nemala vystupovať ako spojenec „rumunských, chorvatských nebo jiných quislingů“.⁴⁹⁾ Kategoricky sa požadovalo, aby sa „čs. branná moc na Slovensku“ postavila v každom prípade proti Nemcom a akýmkoľvek ich zásahom na Slovensku. Za neprípustné bolo označené an-

⁴⁵⁾Tamže.

⁴⁶⁾Tamže. V práci V. Prečana SNP — Dokumenty na s. 112 je najdôležitejší obsah odpovede zachytený zo záznamu vo vojnovom denníku 3. odd. ŠVBM takto: „Odstranit ve vhodnou chvíli t. zv. slovenskou vládu a prohlásit Slovensko za součást ČSR a podřízení vládě v Londýně. Prvním úkolem branných sil slovenských je převzetí vládní moci a udržení nového pořádku na Slovensku. Dále udány konkrétní směrnice pro každou v dotazu uvedenou eventuální politickou situaci...“

⁴⁷⁾Tamže.

⁴⁸⁾Tamže.

⁴⁹⁾Tamže.

gažovanie proti Maďarsku na príkaz Nemcov, pretože podľa londýnskych predstaviteľov by to v očiach spojencov Maďarom len prospelo. Pokiaľ išlo o možný zásah zo Slovenska do českých krajín, ak by to situácia dovolila, boli slovenskí odbojoví činitelia vyzývaní, aby s ním počítali predovšetkým na severovýchodnej Morave, rovnako ako s dodávkou potrebného vojnového materiálu.

Ingrova a Viestova odpoveď obsahovala aj upozornenie, že akékoľvek väčšie operácie na Slovensku budú závisieť od okamžitej vojrovej a politickej situácie a môžu sa plánovane začať len po dohode so spojencami. Preto ich mala prerokovať a rozhodnúť o nich čs. vláda v Londýne. Ako podklad pre rokovanie a rozhodovanie však čs. orgány potrebovali poznať počty, organizáciu a výzbroj vojsk na Slovensku, ich mobilizačné, výzbrojné, výstrojné a iné možnosti. Z tohto dôvodu sa správy odborného charakteru zo Slovenska do Londýna označovali za mimoriadne naliehavé. V závere odpovede Ingr s Viestom ubezpečovali, že zahraničie domácemu odboju poskytne okrem politickej a vojenskej podpory aj materiálnu pomoc „vysláním parašutistických skupín, deponovaním zbraní podľa možností domáceho alebo nemeckého pôvodu a leteckým bombardovaním“.⁵⁰⁾ Preto požadovali zabezpečiť vhodné letiská, nadviazať a udržiavať rádio-telegrafické spojenie.

Na ministerstve národnej obrany intenzívne uvažovali aj o vlastných opatreniach, ktoré by mohli pomôcť pripraviť a uskutočniť ozbrojenú akciu s využitím slovenskej armády, lebo okrem správ zo Slovenska bolo k dispozícii čoraz viac informácií od II. odboru MNO (spravodajského), najmä z výpovedí slovenských dôstojníkov, ktorí prešli na stranu spojencov. Jedným z prvých opatrení vojenskej správy malo byť vyslanie parašutistov z vycvičených príslušníkov čs. vojska v Sovietskom zväze, ktorí sa mali prepraviť na domáce územie. Ich základné poslanie malo spočívať v nadviazaní kontaktov s domácim odbojom a v pomoci pri prípravách povstania. Skupiny, ktoré mali byť vysadené na Slovensko a Podkarpatskú Rus, mali mať spolu 150 osôb. Slovenskému odboju mali ďalej pomôcť presunuté jednotky 1. čs. samostatnej brigády v Sovietskom zväze. Tieto zámeary, spolu s požiadavkami na sovietsku pomoc, prostredníctvom depeši ministra národnej obrany z prvej polovice augusta 1943 poznal aj náčelník čs. vojenskej misie v ZSSR plk. H. Píka.⁵¹⁾

Začiatkom novembra 1943 H. Píka oznámil do Londýna, že pripravuje päť skupín, z toho dve na Podkarpatskú Rus, dve na stredné a východné Slovensko a jednu na Ostravsko, ktoré môžu byť odoslané začiatkom decembra, len čo ukončia výcvik.⁵²⁾ V odpovedi na túto správu gen. S. Ingr konkretizoval priestor vysadenia skupín určených pre Slovensko. Prvá skupina bola dislokovaná do priestoru Humenné — Prešov, vzhľadom na letisko Kamenica nad Cirochou a druhá do priestoru Banská Bystrica — Zvolen, vzhľadom na letisko Tri Duby. Skupiny mali plniť spravodajské a organizačné úlohy a vo vhodnom čase ovládnuť letiská. Zámer motivujúci vyslanie uvedených skupín zdôvodňoval Ingr takto: „Přes četné námahy nemám dosud spolehlivých zpráv o nových vedoucích činitelích. Nebylo proto možno vstoupiti s nimi v styk. Proto bude úkolem skupin vejíti ve styk s vlivnými činiteli nebo členy ústředního vojenského úřadu, resp. vyšších velitelství a získat je pro přípravu a součinnost převratu.“⁵³⁾

⁵⁰⁾Tamže.

⁵¹⁾VHA Praha, ČSVM — ZSSR, 128/1/26.

⁵²⁾VHA Praha, ČSVM — ZSSR, 128/1/25.

⁵³⁾Tamže. Neskôr bolo vysadenie skupín pozmenené. Dve skupiny zostávali pre Podkarpatskú Rus a tri boli určené pre Slovensko (priestor: Banská Bystrica — Zvolen; Banská Bystrica — Ružomberok; Považská Bystrica). VHA Praha, ČSVM — ZSSR, 185/2/25.

Plány ministerstva národnej obrany na prípravu povstania s využitím slovenskej armády dokumentoval elaborát „Pomoc pre pripravované povstanie“, spracovaný začiatkom novembra 1943. Tento materiál mal byť podkladom pre rokovanie prezidenta Beneša počas jeho návštevy v Sovietskom zväze.⁵⁴⁾ Pre povstanie na Slovensku (v dnešných hraniciach) sa ako ohniská uvádzali: Bratislava, Považská Bystrica, Ružomberok, Banská Bystrica, Spiš, Šariš a Medzilaborce. Do týchto priestorov mali byť vyslané organizačne a bojové skupiny zo zahraničia. Organizačné skupiny (v zložení 1 dôstojník a 3 osoby mužstva) mali byť vybavené rádiostanicou pre spojenie s východom i západom. Ich príslušníci mali absolvovať prípravu pre vyznačovanie miest na prijatie bojových skupín a letecky dopravených zbraní, ale aj na diverzné akcie pomocou trhavín. Pre „morálnu podporu a prípadne pro vedení povstání“ sa pokladalo za potrebné vyslať bojové skupiny (v zložení 1 dôstojník a 9 osôb mužstva). To znamenalo, že z celkového počtu 150 osôb pre Podkarpatskú Rus a Slovensko malo sa na územie Slovenska vysadiť 91 ľudí.⁵⁵⁾

Len čo by sa domáce odbojové sily a zo zahraničia dopravené skupiny zmocnili jedného až dvoch letísk (z troch vytipovaných — Kamenica nad Cirochou, Tri Duby a Piešťany), mala sa začať preprava časti jednotiek 1. čs. samostatnej brigády zo Sovietskeho zväzu. Zvyšok brigády sa mal presunúť podľa situácie do priestorov Užhorod, Zvolen alebo Trenčín.

Medzitým H. Píka prerokoval možnosť použiť 1. čs. samostatnú brigádu na domácom území so sovietskymi vojenskými orgánmi a 4. novembra 1943 do Londýna oznámil, že „celá jednotka bude uvoľnená a použitá podľa nášho plánu“.⁵⁶⁾ Píka zároveň navrhoval nasadiť brigádu ako celok v pohraničnom priestore (Perečany, Humenné, Medzilaborce), kde by sa mohla spojiť so slovenskými jednotkami. Menšie skupiny so zbraňami odporúčal dopraviť do západnej časti Podkarpatskej Rusi (Svalava, Volové) a na stredné Slovensko. S. Ingr v odpovedi na Píkov návrh prízvukoval, že prvoradou úlohou je príprava parašutistických skupín. Zároveň však upozorňoval, že priestory, kam by brigáda mala byť presunutá, budú závisieť od vývoja situácie a použiteľnosti letísk. V prípade, že by sa na prevrate zúčastnila slovenská armáda a zabezpečila by potrebné letiská, predvídala presunutie brigády na Slovensko, aby posilnila slovenské jednotky a ich bojové nasadenie pod jednotným velením. V tomto prípade bolo podľa gen. Ingra potrebné, aby prvý kontakt so slovenskými jednotkami nadviazali parašutistické bojové skupiny. Ak by slovenské jednotky nemohli zabezpečiť letiská, potom ich mali ovládnuť v súčinnosti so sovietskymi paradasantnými jednotkami a podľa toho malo byť upresnené i použitie 1. čs. samostatnej brigády.⁵⁷⁾ Minister národnej obrany súčasne upozornil na možnosť, že politická a vojenská situácia sa oproti existujúcemu stavu môže radikálne zmeniť. Pri ďalšom postupe vojsk Červenej armády na západ predpokladal obsadenie Slovenska nemeckými vojskami, a to alebo formou násilnej okupácie (z politických dôvodov), alebo v podobe vojenských opatrení vyplývajúcich z faktu, že slovenské územie sa využije pre ustupujúci nemecký front. V takomto prípade považoval za potrebné korigovať predstavy o akcii na Slovensku a zodpovedajúcim spôsobom prispôsobiť plány a opatrenia. Neskôr po vypuknutí SNP gen. Ingr v správe o udalostiach na Slovensku,

V depeši z 18. 8. 1944 oznamoval gen. Ingr gen. Píkovi, že úlohy predpokladané pôvodne pre skupiny na Slovensko boli vznikom Vojenského ústredia prekonané, a preto ich ruší. Nadalej im pripadali len úlohy spravidajské. VHA Praha, ČSVM — ZSSR, 188/1/26.

⁵⁴PREČAN, V.: c. d., s. 117.

⁵⁵Pre každé stredisko povstania po jednej organizačnej a bojovej skupine.

⁵⁶VHA Praha, ČSVM — ZSSR, 128/1/25.

⁵⁷VHA Praha, ČSVM — ZSSR, 182/1/25.

ktorú predniesol pred branným výborom Štátnej rady, uviedol, že okupácia Slovenska „přicházela v úvahu z důvodů vojenských i politických od té doby, kdy Němci po řadě porážek v Rusku byly donuceni ke chvatnému ústupu jižní Ukrajinou. Čím více se sovětská vojska blížila ke Karpatům a tedy československé hranici, tím více se dostávalo slovenské a podkarpatské území do etapní sféry německé východní fronty a proto tím pravděpodobnějším a eminentnějším se stávalo obsazení Slovenska německými vojsky...“⁵⁸) Možnosť okupácie Slovenska sa v úvahách čs. vojenskej správy objavovala „od té doby, kdy německá vojska prohrála velkou bitvu o dneperskou linií a sovětské armády se přiblížili k nejvýchodnějšímu cípu Československé republiky (jaro t. r.). Dalo se předpokládat, že německé velení bude mít mimořádný zájem na bezpečném zajištění pořádku na slovenském území, které se přiblížením fronty dostalo do etapního pásma německých armád...“⁵⁹)

Úvahy čs. vojenskej správy v Londýne o možnej okupácii Slovenska nemeckými vojskami, a tým aj o radikálnej zmene situácie umocňovala správa zo Ženevy: „Karvaš má informace z berlínských kruhů, že tyto počítají s obsazením Slovenska Němci v údobí leden—únor. Slovensko v tomto případě chce klást odpor. Slováci žádají o urychlené sdělení, zda mohou počítat s leteckou či jinou pomocí...“⁶⁰) Správu o hroziacej nemeckej okupácii odovzdal Ingr aj náčelníkovi čs. vojenskej misie v Sovietskom zväze. Ten okrem iného reagoval vypracovaním dokumentu, ktorý 8. decembra 1943 odovzdal splnomocnencovi sovietskej vlády a sovietskeho hlavného velenia gen. G. S. Žukovovi.⁶¹) Generál Píka v ňom charakterizoval možnosti obrany Slovenska pred vpádom nemeckých vojsk, možné úlohy slovenskej brannej moci a eventuality vzniku vojenskej akcie. Zo stručnej charakteristiky vojsko-zemepisných daností Slovenska vyvodil, že na západnom smere možno organizovať obranu v Malých Karpatoch a v priestore Bratislavy. Južné hranice s Maďarskom pokladal za ťažko brániteľné, ale vzhľadom na vývoj vojny nepredpokladal, že Maďarsko sa pokúsi o vpád na Slovensko. Ak by sa predsa len vyskytli náznaky ohrozenia maďarskými vojskami alebo by hrozil povolený prechod nemeckých vojsk cez územie Maďarska, pokladal Píka za nevyhnutné „zastrašit Maďarov“ masívnym náletom spojeneckého letectva z Talianska, resp. zo severnej Afriky s hrozbou, že „Budapešť bude srovnána se zemí“.⁶²) Hlavné úsilie slovenskej armády predpokladal orientovať na udržanie severovýchodných hraníc, čo bolo motivované približovaním sa sovietsko-nemeckého frontu a možnosťou súčinnosti s vojskami ČA.

Pri posudzovaní možného vývoja v prípade prevahy nemeckých vojsk postupujúcich zo západu došiel Píka k záveru, že ústupové boje možno viesť na niekoľkých prekážkach, a to severo-južne smerujúcich riekach a pohoriach. Pri využití týchto možností by sa mohol získať čas a udržať stredné a východné Slovensko až do príchodu sovietskych vojsk. Konkrétne uvažoval o priestoroch Žiliny, Martina, Handlovej, Kremnice, Zvolena, údolia Hronu a zvyšku Slovenska na východ. Začiatok vojenskej akcie na Slovensku predpokladal vo dvoch variantoch. V prvom variante uvažoval o začiatku akcie z vlastnej iniciatívy v čase postupu sovietsko-nemeckého frontu do oblasti Lvov — Horný Dnester. Táto situácia mala podľa Píkovho odhadu nastať pravdepodobne na jar 1944. V druhom variante predpokladal, že vojenská akcia by sa mohla začať ako dôsledok násilnej okupácie Slovenska nemeckými vojskami.

⁵⁸VHA Praha, 20—4—8, II.

⁵⁹VHA Praha, HV Londýn, 27/1/30.

⁶⁰OTÁHALOVÁ, L., ČERVINKOVÁ, M.: c. d., zv. 2., s. 742.

⁶¹PREČAN, V.: c. d., s. 125.

⁶²PREČAN, V.: c. d., s. 125.

V prípade násilnej okupácie Slovenska gen. Píka považoval za nevyhnutné pokúsiť sa zorganizovať odpor slovenskej armády a utvoriť aspoň široké ohniská povstania, ktoré by viazali nemecké vojská.

Po analýze správ o vojenskej situácii na Slovensku od slovenských dôstojníkov, ktorí prešli na východnom fronte na sovietsku stranu, gen. Píka v správe pre prezidenta republiky a ministra národnej obrany, odoslanej koncom decembra 1943, odporúčal zvážiť či je možné a účelné „předčasné povstání v lednu nebo v únoru při násilné okupaci Slovenska Německem...“⁶³⁾ Ako dôvod tohto odporúčania uvádzal, že nie je možné uskutočniť mobilizáciu a organizovať súvislú obranu, ako aj pochybnosť, či by bolo možné včas dopraviť na Slovensko silnejšie sovietske posily. Z morálnych a taktických dôvodov však považoval odpor za nevyhnutný. Pri tom poukazoval na možnosť zadržiavať nemecké vojská na prírodných prekážkach (Váh, Považský Inovec, Nitra, Hron) a chrániť prechody na severných hraniciach. Zároveň navrhol sústrediť obranu na stredné Slovensko (Veľká Fatra, Nízke Tatry, Slovenské rudohorie). Tak ako v dokumente, ktorý odovzdal 8. decembra G. S. Žukovovi, i v tejto správe do Londýna pokladal za reálne, že by stredné a východné Slovensko mohli dva až tri mesiace udržať silné partizánske oddiely.

Ako ukázal ďalší vývoj, vojenská správa v Londýne akceptovala návrhy gen. H. Píku a tie našli svoj odraz v rozpracúvaní plánov príprav vojenského vystúpenia na Slovensku. Okrem iného to dokumentoval odkaz, ktorý odoslal prezident E. Beneš slovenským „vojakom a skupinám“ koncom januára 1944 (27. 1.). Beneš v ňom poukázal na potrebu počítať s nemeckou okupáciou, či už by sa uskutočnila z vojenských, alebo politických príčin. Vyzýval na vojenský odpor voči okupačným vojskám a požadoval: „Získajte pre odpor čo najviac jednotiek, pretože proti nemeckej presile nebude možné postaviť rovnocenný odpor. Pripravte z vojenských jednotiek partizánske oddiely. Sústrediť ich na strednom a východnom Slovensku, kde budú ničiť všetky železničné, cestné a drôtové spojenia západ — východ a sever — juh, prepadať vojenské transporty materiálu a jednotiek. Do priestorov ich činnosti ukryte ihneď čo najviac vojenského materiálu a potravín. Zabezpečte spoluprácu so železničiarimi pre ničenie železničných zariadení aj s mostami. Odpor partizánskych oddielov udržte do jarých mesiacov, keď dôjde k väčšej spolupráci s ruským frontom. Zbrane z Ruska zhodia lietadlá. Vyberte a hláste miesta, kam ich zhodiť.“⁶⁴⁾

V tomto čase mal prezident Beneš za sebou rokovania so sovietskymi predstaviteľmi, ktoré absolvoval počas návštevy ZSSR v decembri 1943. V ich priebehu mu nielenže opätovne prisľúbili materiálnu pomoc pre domáce ozbrojené protifašistické vystúpenie, ale navyše sa črtala možnosť nasadiť na Slovensko výrazne väčší kontingent čs. vojska zo Sovietskeho zväzu. Táto možnosť vyplývala z perspektívy rozšírenia jeho výstavby o 2. čs. brigádu, ktorá mala byť organizovaná ako paradesantná.

Koncom roka 1943 a na začiatku roka 1944 sa tak zásadne zmenila orientácia česko-slovenských politických a vojenských činiteľov v Londýne v prípravách ozbrojeného vystúpenia na Slovensku. Objavil sa nový prvok ich koncepcie — partizánske hnutie. Tento obrat nebol iba odrazom rozhovorov prezidenta Beneša s politickými a vojenskými predstaviteľmi Sovietskeho zväzu a členmi moskovského vedenia KSČ počas návštevy v ZSSR, ale aj logickým dôsledkom analýzy vývoja hnutia odporu v okupovaných európskych krajinách a vývoja situácie na frontoch druhej svetovej vojny. Bol reakciou aj

⁶³⁾Tamže, s. 115. VHA Praha, 20—32—38.

⁶⁴⁾JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Bratislava, Epoque 1969, s. 263.

Vojenská história

na veľmi aktuálnu potrebu aktivizovať domáci odboj, ktorý v rozvoji aktívnych foriem, najmä ozbrojených, očividne zaostával napr. za hnutím odporu v Juhoslávii, vo Francúzsku, v Poľsku a pod. A ako ukázal rozbor možností obrany Slovenska, ktorý spracoval gen. H. Píka, bol aj objektívnou potrebou vyplývajúcou z možnej vojenskej okupácie Slovenska nacistickým Nemeckom.

J. BYSTRICKÝ: DIE SLOWAKEI IN DER UMSTURZPLÄNEN DER TSCHECOSLOWAKISCHEN MINISTERIUMS DER NATIONALVERTEIDIGUNG IN LONDON (1941—1943)

Der Autor löst die Problematik der Entwicklung der Ansichten der tschechoslowakischen Ministeriums der Nationalverteidigung in London während Jahres 1941—1943 auf dem Platz und und der Aufgabe der Slowakei, die sie in der Umsturzaktion in der Kriegsschlußphase auf dem heimischen Gebiet spielen sollte. Er folgt die Änderungen in den Projekte der Umsturzaktion im Beziehung zur Slowakei vom Absichten angefangen, die vom historischen Erfahrungen von der Militärbesetzung der Slowakei von der tschechoslowakischen Armee nach der 1. Weltkriegsbeendung hervorgeht, bis zu den Bedenken über die Ausnützung der tschechoslowakischen Armee zur Umsturzurealisierung und zur Entwicklung des Partisanenkrieges im Fall der deutschen Okupation der Slowakei. Wobei wurde damit gerechnet, daß die Führung von der tschechoslowakischen Ministeriums der Nationalverteidigung genannt wurde. In diesen Zusammenhängen charakterisiert er die Vorstellungen des tschechoslowakischen Ministeriums der Nationalverteidigung über den Aufgaben, die die slowakische Armee nicht nur bei dem Sturz des Regierungsregimes, bei der Gewährleistung der Machtübernahme durch die tschechoslowakischen Ämter, aber auch bei der Sicherung der Grenzen mit Ungarn erfüllen sollte.

Der Autor verweist auf den Prozeß der Zuwachs der Bedeutung der Slowakei bei der Gestaltung der Plänen der Umsturzaktion, die mit der Entwicklung der Situation auf den Fronten des 2. Weltkrieges und auch mit der Entwicklung der slowakischen antifaschistischen Resistenz bedingt war. Daraus folgte die fortlaufende Verschiebung der Slowakei in den Vordergrund der Interesse des tschechoslowakischen Ministeriums der Nationalverteidigung, als des Gebietes, das als erste einer Raum des aktiven bewaffneten antifaschistischen Auftritt der heimischen Widerstandskräfte wird.